

אחדים [ריש דרוש יג. וע"ע ככר לאדן מסכת דרך ארץ זוטא סופ"ז, ובבן יהודע להלן דף סג]. והנה זה מכבר כמה שנים שראיתי רק את דברי החיד"א בספרו דברים אחדים שם, ונתקשיתי בדבריו ע"פ מה דאיתא בזוה"ק [תולדות קלז ע"א] ובלקוטי הש"ס להאר"י [מס' ב"ק ח ע"ב מדפי הספר] ובמעבר יבוק [שפת אמת פ"ו] ובספר הברית [ח"א מאמר יא פ"י] ובכה"ח [סי' ש' סוס"ק א] שרק עצם הלזו שבשדרה [שיש קורין אותו 'נסכו' או 'בתואל'] לא נהנה מאכילת עץ הדעת שהרי לא נהנה כלל מאכילה [ע"ש שנחלקו אם לא נהנה מכלום, או שנהנה מסעודות שבת, או שנהנה רק מסעודה רביעית]. ועי' כל הנידון בספרי כרע רבץ עמ' שס והלאה], וכאן מבואר דגם הקנה לא נהנה מאכילת עץ הדעת. וע"ע. וצינתי זאת ב'יוסף דעת' עמ"ס נדה [כז ע"א] חוברת צא עמ' 46, ע"ש. אמנם אחר שראיתי כעת בס"ד את דברי החיד"א בפתח עיניים כאן, שכתב דהאשה כן פגמה בקנה שלה כיון שדיברה בקולה לאדם שיאכל, א"כ י"ל דעדיין נשאר מעלתו של הלזו עליונה על הקנה, ולכן עליו לא נגזרה מיתה ויחיו ממנו לעתיד לבוא כמו שמבואר בכל הספרים [ע"י כרע רבץ שם]. וע"ע ב'יוסף דעת' שם דהבאנו בס"ד עוד סמך לדברי החיד"א הנ"ל בדברי מהר"ח בשער רוח הקודש (לד ע"ב) והביאו מהר"ח פלאגי בספרו רפואה וחיים (פ"ג סוסע"א) על ענין ה'דיבוק' שכתב: כשעולה מתוך הגוף עד הפה לדבר, יעלה כתבנית לזו אחד עגול דרך הצואר מתוך עורף הצואר וכו'. עכ"ל, ע"ש. וא"כ קחזינו קשר בין הלזו לקנה המדבר, וברוך המבין. ואכמ"ל יותר).

דף נד

'אם ערוכה ברמ"ח אברים שלך משתמרת... שהיה שונה בלחש, לאחר שלוש שנים שכח תלמודו' - נתקשיתי שנים כיצד היו בזמן המשנה והגמרא אנשים שלא ידעו סדר התפילות והברכות בעל פה והיו יוצאים די החזן כמש"כ בתלמוד בכמה מקומות, ואף משמע שרוב העם לא היו בקיאים. ולכאורה לאחר ששמעו כל יום מפי החזן המוציאים ידי חובה, איך זה שלא קלטו בזכרונם, והיום אנו רואים נערים קטנים שכבר מאמירתם מידי יום ביומו זוכרים בעל פה את כל התפילה והברכות! (עי' לדוגמא מעשה דינאי המלך שחיפשו מי שיברך להם, עד שנמצא רבי שמעון בן שטח, והרי לכאורה אכלו כל יום, ואיך לא זכרו ברהמ"ז מה שהיום ילד בגיל חינוך יודע). והלום עלה בדעתי כיון שלא היו מוציאים בפיהם, אלא מתרגלים לשמוע ולצאת ידי חובה, לא זכרו. משא"כ אנחנו שאומרים בפינו בקול כמה פעמים, זוכרים בעל פה. אמנם ע"י בירושלמי (ברכות פ"ד ה"א [כט ע"ב בדפוס וילנא]) דאיתא שם: רבי יונה כד הוה מצלי בכנישתא, הוה מצלי בלחישא. וכד הוה מצלי גו בייתה, הוה מצלי בקלא, עד דילפון בני בייתה צלותיה מיניה. עכ"ל. ואולי היו מוציאים בפיהם בקול ביחד איתו עד שלמדו. ודו"ק.

'שהיה שונה בלחש' - עי' מגדים חדשים כאן אריכות בענין תלמוד תורה בלחש או בקול, ואם מוציא בשפתיו ומשמיע לאזנו מהני או שיש בדוקא לתלמוד בקול רם ממש, ועוד בענין לימוד בהרהור שיש לחלק בין בשעת גירסא לשעת עיון, ע"ש. ומ"מ באתי להעיר פה בקצרה בענין זה על שני מאמרים שנכתבו בנושא זה, בדבר מחלוקת הגר"א והגר"ז אם יוצאים י"ח מצוות ת"ת בהרהור. המאמר הראשון הוא להרמ"צ בקובץ 'המעין' (תשרי תשמ"ג [כרך כג גליון א] עמ' 75) שבו הוא טוען שאין שום הוכחה שהגר"א סובר שיוצאים י"ח בהרהור, והמאמר השני הוא להרמ"פ בקובץ 'מבקשי תורה' (אלול תשנ"ז [כרך ד קובץ כא-כב] עמ' שסג) שבו אדרבה מוכיח שדעת הראשונים כשיטת הגר"א.

הנה, הרמ"פ ב'מבקשי תורה' שם כתב: והגאון יעב"ץ בספר מור וקציעה (סימן מז) כתב ג"כ שהמהרהר בד"ת צריך לברך. עכ"ל הרמ"פ. ויש להוסיף דכ"כ היעב"ץ גם בסידורו (בבית כ"ז - בית התלמוד סעי' ב [בסידור 'בית יעקב' הישן הוא בעמ' רו, ובסידור היעב"ץ החדש מהד' אשכול הוא בעמ' שעט]) וז"ל: הכותב בתורה, וגם המהרהר בה - יש לו לברך כמו שכתבתי בס"ד בחבורי שכן הוא העיקר. עכ"ל. וכל זה נעלם להרמ"צ ב'המעין' שם, דלא זו בלבד שלא הזכיר את היעב"ץ במו"ק ובסידור הנ"ל, עוד כתב בשם היעב"ץ בסידורו (שם לפני"כ, הלכות תלמוד תורה סעי' יב [בסידור בית יעקב הוא בעמ' קפב, ובסידור היעב"ץ החדש מהד' אשכול הוא בעמ' שעד]) שכתב: יזהר להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו כל מה שלומד וכו' (חוץ מבעת עיון להבין דבר מדבר), וכשלומד בהרהור ויוכל בדבור - אינו יוצא ידי חובת תלמוד תורה, כמו שאינו יוצא בהרהור ידי כל מצוה התלויה בדבור, רק כששומע מהמדבר. עכ"ל הסידור. ונעלם מהרמ"צ ב'המעין' שם דדברים אלו אינם מהיעב"ץ כלל, וכמו שצוין במהד' אשכול הנ"ל באותיות מיוחדות, כמבואר בהקדמתם. ועי' בסידור היעב"ץ המקורי 'עמודי שמים' [גם השמיט משפט 'חוץ מבעת עיון להבין דבר מדבר' הנ"ל].

עוד יש להעיר על הרמ"צ ב'המעין' שם, שבדחתו את 'הטעות בהבנת דברי הגר"א' כלשונו, ציין לביאור הגר"א סי' מז רק לס"ק א וס"ק ט, ואישמיתיתיה לשון הגר"א בס"ב, ולכן חשב ששיטת הגר"א אינה מפורשת ורק הדמשק אליעזר שם ביארה, אך ע"ש בדברי הגר"א בס"ק ב, ותמצא שיטתו מבוארת להדיא, שכתב: שיש מצוה בהרהור כדכתיב 'והגית בו יומם ולילה', ומברכים על זה. ע"ש. והם גופא דברי הדמשק אליעזר לקמיה שהעתיק מהגר"א כאן.

[אמנם יש לי לתקן כמה לשונות גם בדברי הרמ"פ ב'מבקשי תורה' שם, והם: א. משי"כ בעמי שסג אות א' אבל בשאר מצות דברי הכל לא יצא', - הוא ט"ס וצ"ל: 'אבל בשאר מצות דברי הכל יצא'. ב. משי"כ שם אות ב' הריטב"א בברכות... והעתיקו השיטה מקובצת ללא הזכרת שמו', - צ"ע דלא ידע שהשטמ"ק שלפנינו עמ"ס ברכות - הם הם חידושי הריטב"א עמ"ס ברכות תיבה בתיבה [וי"א חידושי הרי"א מן ההר] - וע"י בפתחה של המהדיר על חידושי הריטב"א ברכות [מהד' מוהר"ק] ופתחה של המהדיר על חידושי הרי"א מן ההר [מהד' ר"מ בלוי]. ג. משי"כ שם עמי שסד אות ג' ינוסח הברכה הוא 'על דברי תורה', - זהו למנהג הספרדים, ולמנהג האשכנזים הוא 'לעסוק בדברי תורה'. ותליא בגי' הגמרא [ברכות יא ע"ב]. ד. משי"כ שם סוף אות ה' אלא שאין לברך על ברכת התורה', - הלשון חסרה, וצ"ל: 'אלא שאין על ההורו בלבד ברכת התורה'.

'תלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר שנתחייב בשריפה... הניחו לו' - ענין מאמר זה כאן להראות שעזרה לו זכות רבו ר' אליעזר להצילו מן השריפה, משא"כ לתלמיד ששנה בלחש לא עזרה זכות רבו ר' אליעזר להצילו שלא ישכח תלמודו (שפת אמת, בן יהודע, וע"ע בניהו. וע"י מהרש"א דכתב דיתכן דזהו אותו תלמיד דלעיל ששכח תלמודו, שכל השוכח דבר אחד ממשנתו ה"ז מתחייב בנפשו וכו'. וע"ע עינין יעקב, פתח עיניים, מגדים חדשים).

'שיננא' - ע"י משי"כ ב'יוסף דעת' עמ"ס נדה (יג ע"א) חוברת צ עמ' 51, ומילואים בחוברת צב עמ' 44. וע"ע מאור ישראל כאן [ומ"מ אעתיק רק את לשון ענף יוסף על עין יעקב כאן (בשם גאולת עולם [והלוס ראיתי ממש כן בדרשות הגדולי תרומה 'בינה לעתים' (עת לדרוש, דרוש לב)]), ואעתיקנו, כי יש בו משמעות רבה, וז"ל: הגם כי זה דרכו של שמואל תמיד לקרוא לרב יהודה שיננא, מ"מ אם יש איזו עילה למצוא טעם באיזה מקום מדוע קראו בשם שיננא - ראוי להנתן. ובאר כי זהוהיר אותם אחר כי הוא חריף ושנון השכל וא"כ מצד הטבע הוא מיבשת המוח, וימשוך מזה שלא יזכור הדברים כל כך, כי יחסר לו הזכירה מטבע, כי הקדמונים השכילו וגם הנסיון הורה כי לא יקובצו לאדם אחד על הרוב ב' עיניים יחד, להיות זך השכל וחריף ופקח, וגם שיהיה לו זכירה מעולה שיזכור תמיד כל מה שלמד. כי מי שיהיה שלם באחת - יהיה חסר באחרת. והוא ע"פ הטבע כי הב' עיניים האלו יבואו מסכות הפכיות, אחת מלחות המוח ואחת מיבשות המוח. על כן אף הוא יראה וישלים חסרון הטבע אופן הזכירה, שיפתח פיו תמיד בהשמעת הקול בלימודו, ואז יתקיים בידו. עכ"ל. וע"ע חידושי גאוני' על עין יעקב בשם דרש משה].

'פתח פומיך תני, כי היכי דתתקיים בידך ותוריך חיי שנאמר כי חיים הם...' - ומוכח מזה דהבטחת התורה 'כי הוא חייך ואורך ימיך' אינו אלא כשתלמודו מתקיים בידו (נהורא דאורייתא מאמר ג פרק ו בדבר השני).

'חש בראשו יעסוק בתורה...' - נאמרו בזה כמה פירושים:

א. אם אדם חש בראשו, יעסוק בתלמוד תורה לשם שמים, ויכוין גם שיועיל לו זכות תלמוד תורה כדי שיתרפא מחוליו (תורת חיים שבועות טו ע"ב ד"ה אסור [צוין בגליון הש"ס כאן]), ומתוך בזה הא ד'אסור להתרפאות בדברי תורה', דהתם איירי שאומר פסוקים דרך לחש. וממש מעין זה כתב המהרש"א כאן ובשבת סז ע"א, והפמ"ג או"ח סוס"י רלט ע"פ הט"ז יו"ד סי' קעט ס"ק ח. וע"ע עינין יעקב, מגדים חדשים), דחולי הגוף תלוי בחולי הנפש, 'והיה אם שמוע תשמע בקול ה'...' - דהיינו תשמור על נפשך - 'כל המחלה...לא אשים עליך' גם לא יהיה לך חולי הגוף (מהרש"א שבת שם, וע"ע עינין יעקב, דברי תורה ח"ב אות ע, מגדים חדשים).

ב. אם אדם חושש שמא יבוא לידי כאב ראש, יעסוק בתורה ותגן עליו שלא יבוא לידי כאב ראש (תורת חיים שם, ושכתב דה"נ מסתבר דאל"כ איך נפרש להלן 'חש בכל גופו יעסוק בתורה', והרי מי שהוא חש כבר בכל גופו כמעט דלא אפשר ליה לעסוק בתורה. עכ"ד. וממש מעין זה כתב המהרש"א כאן, וע"ע ש"ד חמד במכתב לחזקיה על הדף כאן, הנצי"ב בהרחב דבר ר"פ ויגש, מגדים חדשים).

ג. אם הוא חלוש הטבע וחושש שגירסתו תכאיבהו ראשו, אל יחוש בזה, כי דברי תורה הם שומרי הבריאות (חידושי המאירי בשם הא"ז ר' שלמה בר משה ז"ל [ושונוה מפי' התורת חיים הקודם, דהתו"ח לא כתב דירא שמא יבוא לידי כאב ראש מחמת התורה, אלא בעלמא ובכ"ז יגן עליו. ולמאירי ירא שמא יבוא לידי כאב מחמת התורה. ודו"ק]). וכתב: אבל אין לפרש שאם יש לו מיחוש הראש ממש יעסוק בתורה, שאמרו חכמים [שבת יא ע"א] 'כל מיחוש ולא מיחוש הראש', ואינו יכול לעסוק כלל אפי' כשירצה, וע"ע מגדים חדשים שהפנה לדברי האוה"ח [פר' עקב יא ח, ובחפץ ה' שבת פח ע"ב] ועע"ש).

ד. העוסק בתורה - ה' עמו, דהרי אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד, וכיון שה' אתו - יסורין בדילין הימנו מפני ה', וזהו 'כי אני ה' רופאך' (פמ"ג שם, וע"ע שו"ת האלף לך שלמה סי' שנת, מגדים חדשים).

ה. אין עת שיכול האדם ליפטר מן התורה, אפילו כשחש בראשו (שבט מוסר פכ"ב, ודחה הפירוש הרווח שהחש בראשו יעסוק בתורה כדי להתרפאות, דהרי עינינו הרואות שאדם החושש בראשו אע"פ שיעסוק בתורה אין כאבו עובר ממנו

וכו'. עכ"ד. אמנם סיים דבעשותו כן שגם בשעת המיחוש והכאב עוסק בתורה - רואה ה' בצערו ומרפא אותו. ע"כ. ועי' מגדים חדשים).

ז. החש בראשו - יעסוק בתורה ועל ידי כן יבריא (דרשות החתם סופר ח"ג עמ' לג, שכתב: כן דרכה של תורה, שרפואותיה הפכיים, מה יעשה אדם ויחיה - ימית עצמו, ואחז"ל חש בראשו יעסוק בתורה, ומהידוע כי לפי הטבע הוא מזיק למיחוש הראש. ע"כ. ועי' מגדים חדשים).

ז. החש בראשו 'יעסוק' בתורה, דהיינו אף שאינו יכול ללמוד תורה ממש מחמת כאב ראשו, בכ"ז יחשוב בעסק הלימוד כיצד ילמוד וכו', ואולי בזכות זה יתרפא רפואת הגוף ורפואת הנפש (עיון יעקב, וע"ש דביאר הסמיכות בגמרא ל'המהלך בדרך ואין לו לוויה יעסוק בתורה', דמשמע דלכתחילה צריך לוויה, כדי שישמר בדרכים בדרך הטבע ואל יסמוך על הנס שהתורה תציל אותו, ורק אם אין לו לוויה - יעסוק בתורה והיא תשמור עליו. וה"ה הכא אם חש בראשו והוא בעיר - ירפא עצמו בדרך הטבעי, שניתנה רשות לרפוא לרפאות, ורק אם הוא בדרך שאין לו רפואה טבעית - יעסוק בתורה כנ"ל).

וע"ע מטה משה (ריש שער ראשון), דרשות הגדולי תרומה 'בינה לעתים' [עת דודים סוף דרוש שני לשבועות דרוש מג], החיד"א באהבת דוד [דרוש טו"ב לשבת תשובה, דקנ"ב ע"ג בדפ"ח], ובפירושים שעל העין יעקב: רבי יאשיה פינטו [הרי"ף], עץ יוסף, גאון יעקב, חדושי גאונים בשם דרש משה.

'אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות... אין כל אומה ולשון שולטת בהן' - וא"כ לא היו שעבוד מלכויות, ולא היו ישראל גולין מארצם, וא"כ היה היובל נוהג והיתה כל שדה חוזרת לבעליה ביובל, ולא הוי רק קנין פירות, ולכן לא כתיב ב"לא תחמוד" שבדברות ראשונים "שדהו", כיון דהוי רק קנין פירות הוי כמכר תבואות השדה ונכלל ב"כל אשר לרעך", אבל כיון שנשתברו הלוחות, ושעבוד מלכויות, ובטל היובל - הוי קנין שדה לעולם, ונפש המוכר צערו לעולם, וצריך להזהירו שלא יחמוד "שדהו" של חבריו (משך חכמה דברים ה יח, ואזיל לשיטתו שם לעיל מיניה שדברות ראשונים משקפים את דינם לפני חטא העגל והמרגלים, ודברות אחרונים קאי אחרי חטאיהם הנ"ל, ע"ש). וכן בפרשת משפטים כשכתוב "שלוש פעמים בשנה" וגו', לא סיים "ולא יחמוד איש את ארצך", כי כיון שלא נשתברו הלוחות לא היו צריכים לירא מכל אומה ולשון. אבל בפר' כי תשא אחר שנשתברו הלוחות צריך להבטיחם במיוחד "שלוש פעמים בשנה... ולא יחמוד איש את ארצך", כי יכולים האומות לנצחם, וצריכים הבטחה מיוחדת שלא יזקו ע"י העליה לרגל (משך חכמה שמות לד כג-ד).

'אל תקרי חרות אלא חירות' - עי' דרשות החת"ס (ח"ב לפר' במדבר תקצ"ג, דרצ"ג ע"ב).

'אם אדם משים עצמו כחיה שדורסת ואוכלת, וא"ד שמסרחת ואוכלת' - יש כמה פירושים בזה:

א. שלא יקפיד על תענוגים, אלא יאכל בשר בלא תבלין וכדו', ולא יקפיד אם לא נתבשל כל צורכו (רש"י בפי' א, ודחה שהרי מצינו שדרך ת"ח להקפיד על מאכלך דרך גדולה וכבוד. והמהרש"א יישב דהיינו דוקא כשמתכוין להכין ארוחתו, אך כמו שמביאה הגמ' להלן דרך ת"ח שלא שם לב בטירדת למודו על ארוחתו, ואז הוא דורס ואוכל. וע"ע ביאור הגר"א יו"ד סי' רמו ס"ק נד, הנצי"ב בהעמק דבר פר' ויחי מט יד, שפת אמת על 'חטוף ואכול', מגדים חדשים).

ב. כמו שהחיה דורסת ואוכלת מיד, כך ת"ח מיד שמקבל תורתו מרבו - חוזר עליה. ומסרחת פי' מנבל עצמו על דברי תורה (רש"י בפי' ב, וכתב: ולשון זה נראה בעיני).

ג. כמו שהחיה אין לה משרתים ומכינה מאכלה לעצמה, כך ת"ח לא יעשה צרכי אכילתו ע"י משרתים וכדו'. ובזה יובן סיום המאמר להלן 'ואם עושה כן הקב"ה עושה לו סעודה בעצמו', דהיינו שבזכות זה גם השפע יגיע אליו ע"י הקב"ה בעצמו ללא משרתים ושליחים (בן יהוידע בפי' א. ומסרחת' פירש כמו שהחיה אינה אוכלת טירפה מיד אלא ממתנת עד שמסריח, גם הת"ח מרוב ששקוע בלימודו אינו שם לבו למאכלו עד שמתקרר ומצטמק וכדו'. וע"ע פרשת דרכים דרך ה ריש דרוש כא, כתיב למאור).

ד. כמו שהחיה אינה סומכת על שולחן אחרים ואינה מצפה לשולחן חבירתה, כן ינהג הת"ח (בן יהוידע בפי' ב).

ה. כמו שהחיה דורסת ואוכלת מיד במהירות ואינה שוהה באכילתה, כך הוא ממהר באכילתו ואינו מאריך בסעודתו בשביל לימודו. ולמ"ד מסרחת היינו שממתין מלאכול עד שמתבטלת תאוותו, ואינו אוכל אלא לקיומו (עץ יוסף).

ו. שאע"פ שבשעת הלימוד הראשון עדיין אינו מבין היטב, בכ"ז אמרו חכמים (שבת סג ע"א) 'ליגמר אינש והדר ליסבר'. ולמ"ד מסרחת היינו שמבייש עצמו ללמוד אפילו מן הקטן ממנו כדאמרינן 'איזהו חכם - הלומד מכל אדם' (עיון יעקב).

(ע"ב) 'מה אילה... וחביבה על בועלה כל שעה... אף דברי תורה... שמעלת חן על לומדיה' - דלא תימא דאם דימונוהו לחביבות התשמיש של בועל אילה, א"כ הרי מצינו שריבוי תשמיש נוטל כוח הגוף וכוחו כלה וחייו אבודין וריח רע נודף מפיו ועוד הרבה מקרים רעים (כמבואר ברמב"ם פ"ד מל' דעות הי"ט וטוש"ע או"ח סי' רמ ואהע"ז סי' כה, ע"ש), ובא ללמדנו שהעוסק בתורה מתוך אהבה ותשוקה - אינו כן, אלא "יעלת חן" שמעלת חן על לומדיה (עיון יעקב).

'ויעלת חן שמעלת חן על לומדיה' - 'חן' בגימטריה 'אזן', 'ואזן' הוא תורה שבעל פה, דניתנה מפה לאוזן ולא ניתנה להכתב, וגם סדר מסירתה ר"ת אזני"ם [משה, יהושע, זקנים, נביאים, אנשי כנה"ג] והיא מיוחדת רק לעם ישראל [ע"י מש"כ ב"יוסף דעת' חלק צג עמ' 51-52 ע"פ ספר חיים לאח המהר"ל מפראג (ח"א, זכויות פרק ב)], לכן נושאת חן בעיניהם. משא"כ תורה שבכתב דמצויה גם אצל הגויים, שהיא כנגד 'עין' שנראית לכל (בן יהוידע).

'מה דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב, אף דברי תורה...' - כמה ביאורים נאמרו על אופן דימוי לימוד התורה ליניקת התינוק מהדר:

א. כל כמה שהתינוק יונק יותר מהדין - המשמוש עצמו מייצר עוד חלב, כך גם בתורה כל כמה שממשמשין בה יותר - זוכה להרבות ולהגדיל תורה (א"י הי"ם).

ב. התינוק היונק מהדדים אין לו זמן קבוע ומתי שירצה ביום ובלילה יונק מאמו, וה"ה התורה "והגית בו יומם ולילה" ואין לה עת וזמן בן יהוידע).

ג. התינוק יונק מדדי אמו את פנימיותה ותמצית גופה וכוחה כנודע, וה"ה הלומד תורה יונק מגופה ומפנימיותה, ובזה יתחכם מאד (בן יהוידע).

'באהבתה תשגה תמיד...' - הנה בפירוש "תשגה תמיד" לכאורה מצינו כמה הגדרות, ואעתיק לשונות הראשונים ונסווגם לפי ענינם, ואח"כ נבאר מה שעלתה בחכנתו בס"ד:

א. תעש"ה עצמך שוגה ופתי להניח עסקיך (רש"י כאן). לשון 'משגה' - שבאהבתה תהיה שוגג בשאר עסקיך, כי היא משמרת על שלך (רש"י על הפסוק הנ"ל במשלי ה' יט [והובא בע"י יוסף כאן]). בעבור אהבתה תשגה בעניניך שלא תשים אליהם לב (הראב"ד בהשגות פ"י מהל' תשובה ה"ו בפירוש ב', וכתב מגדל עוז שם דכ"ה הפירוש בדברי הרמב"ם שם [וע"י להלן] והוא נכון ויפה. ע"כ). מלשון משגה (ספר השרשים לר"י י' ג'אנח ערך שגה בשם י"א).
= [וע"ע מדרש תהלים פ"ז ס"ג, ובזוה"ק ח"ג דפ"ה ע"ב].

שוגג בעסקיו

ב. תעש"ה עצמך שוגה ופתי בלתי מרגיש (חידושי המאירי, וע"י במהרש"א [לעיל על 'דורסת ואוכלת'] דפי' כן ברש"י ג"כ, מדסמך ליה מעשה דר"א. וע"י בירושלמי [ברכות פ"ה ה"א] 'ריש לקיש מנהגו באורייתא סגין הוה נפיק ליה לבר מתחומא דשבתא והוא לא ידע, לקיים מה שנא' "באהבתה תשגה תמיד". ע"כ. ומעין זה בתלמודא דידן [לעיל לט ע"א] 'לא יטייל אדם על פתח מדינה... ולא היא... אי צורבא מרבן הוא אמרינן שמעתא משכתייה' [וע"י פרש"י ווע"ע ר"ח ומגדים חדשים עמ' קצה], וכן [לעיל מג ע"ב] 'נחמיה בריה דרב חנילאי משכתייה שמעתא ונפק חוץ לתחום', וכן [פסחים ד ע"א] 'למא משכא ליה שמעתא', וכן [כתובות סב ע"ב] 'יומא חד משכתייה שמעתא'.

= חוסר הרגשה

ג. "תשגה תמיד" - תעסוק תמיד, והוא לשון ערבי, וכן 'לבקש שגייה' - לבקש עסק (רש"י משלי שם בשם רבנו משה הדרשן, וכתב 'ולא ידעתי היכן שנויה'. וכנראה כוונתו שלא ידע היכן הלשון 'לבקש שגייה' שהזכיר רבנו משה כדוגמא. וע"י להלן שהוא מלשון אלדר הדני). פי' תתעסק (רבנו שלמה פרחון במחברת הערוך ערך שגה). או בענין התעסקות באהבתה מאהוב זולתה, ומזה אצלי הענין (משלי כ, א [וע"י להלן]) "וכל שוגה בו לא יחכם", וכבר אמר בו רבי יהודה בן קריש שהוא שמע האיש [אלדר] הדני אומר 'יש לי שגייה' בענין 'יש לי עסק', (ספר השרשים לרד"ק שם בשם ספר השרשים לר"י י' ג'אנח שם [וזה מש"כ רש"י דלעיל בשם רבנו משה הדרשן]. וע"ע מגדים חדשים).

= עוסק

ד. הוא משל בענין האשה, שאם תתעסק באהבתה תמיד, ותרבה אהבתה ושיח עמה - תשגה, כי תסירך מעבודת ה', והוא מלשון שגה (הרד"ק בספר השרשים [ערך שגה, עמ' 370 טור תשלט] בשם אחיו רבי משה, ושכן הטוב והישר. ונראה דכוונתו לפ"ז שבתורה ג"כ כ"כ יעסוק באהבתה עד שישגוג בדברים אחרים, ולפ"ז לשון "תשגה" הוא מלשון 'שגגה'

אך הענין הוא שישגוג מרוב עסקיו, והוא קרוב לפי' הקודם, אך ענינו כפי' ג [והרד"ק דידה שם המשיך בזה בשם רבנו יונה ן' ג'נאח, אך כתב: 'ורבי יונה הרחיק ענין... מענין זה מאד'. עכ"ל, ע"ש]]. = **מרוב**

עסקיו בה שוגג בדברים אחרים

7. לשון שיר, כמו "שגיון לדוד" (הראב"ד בהשגות שם בפי' א', וכתב הכסף משנה שם: שישמח באהבת ה' כמו שאדם ש'מח בשיר). דרך החושק לשורר [לחשוקתן], וכיון שאהבת יוצרנו נפלאה מאהבת נשים, האוהב אותו בלב שלם ישיר לפניו ית', כאשר שרו משה ובנ"י ומרים ודבורה ויהושע ובני קורח ורוד ושלמה, וכתוב "באהבתה תשגה תמיד", פי' הראב"ד דהוא נמי לשון שיר וכו' ובתוקף החשק בו ישירו לפניו ית' וכו' גם האחרונים שרו לפניו רבי יהודה החסיד ורבי יהודה הלוי ורבי אברהם אבן עזרא וחבריהם זצ"ל (ספר החרדים פרק ט [מ"ע מה"ת התלויות בלב] סעי' ו [ועע"ש סעי' ז-ח. ומתבאר שם כוונתו שהוא דרך שירי חשק ואהבה, ולא סתם שמחה כמו שפי' הכס"מ. ודו"ק]).

= **שיר**

7. תענוג (אבן עזרא תהלים ז א). מענין שמחה ועריבות (רד"ק בספר השרשים שם בשם רבנו יונה ן' ג'נאח שם).

= מתענג, שמח, ערב עליו

והנה, בפשטות משמע שיש כאן מחלוקת, משורש מה הוא לשון "תשגה", וכן מתבאר כוונת הג"ר יעקב חיים סופר נר"ו [רב היח"ס נר"ו, ממנו רוב ככל המקורות דלעיל, במכתבו אשר שלח אלי ז' באד"א תשנ"ז, ושוב ראיתיו עולה ומדפ"ס בקובץ מקבציאל חכ"ה עמ' קב אות ח], אלא שלענ"ד [וכתבתיו אליו בתש' י' באד"א תשנ"ז, והמשכו בעט"ב אותה שנה] כולי עלמא לא פליגי שכוונת ענינו אחת, ולא נחלקו אלא מאיזה שורש נגזרת התיבה מבחינה דקדוקית. דודאי כולם מודים שפירוש "תשגה תמיד" הוא ביטול העצמיות מרוב חשק התורה, דהנה גם העוסק בעסק במלוא מרצו כוחו ואונו, וגם השקוע בתענוג בכל מאודו וערב עליו ושמח בזה, וגם השקוע בשירה וזמרה, וגם השקוע באהבה וכו', בכלם שייך שמרוב התייחדותו לענין הנבחר עליו - מאבד חושיו ופושט שאר טרדותיו ומתנתק מכל הסובבו עד שכל כולו נתון לרצונו זה, והוא אינו מרגיש את אשר עליו לעשות, ושוגג בכל שאר הדברים שאינם עסק זה. וזה מה שצריך להיות החושק בתוה"ק. ולזה כיוונו כל הראשונים כמלאכים, וכל אחד השווהו לנראה בעיניו יותר פריקת הסובב למטרת הנבחר, שמשם נגזרה התיבה בשורשה [ועי' ברד"ק [ירמיה לה ד, והושע ג א] שהביא דוגמת הפסוק "וכל שוגה בו לא יחכם" לגבי אהבת תענוג שתיית היין, והרי הרד"ק דידה שביאר הפסוק הנ"ל [עי' לעיל] לענין עסק, אלא מבואר כמש"כ בעזהשי"ת]. ודו"ק היטב [והנה רב היח"ס נר"ו ציין ללשון הרמב"ם (פ"י מהל' תשובה ה"ג) 'ונמצא שוגה בה תמיד כאילו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד', וכן שם (פ"ג ה"ד) 'ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל', וכן (פ"ו מהל' מזוזה הי"ג) 'ויזכור אהבתו ויעור משנתו ושגיונותיו בהבלי הזמן'. ורב היח"ס נר"ו מבאר כל לשונות אלו מלשון התעסקות, ותמה על הראב"ד שכתב על הרמב"ם (שם ה"ו) 'זה השגיון לא ידענו לאיזה דבר כיון', והרי הרמב"ם באותו הפרק ביאר כוונתו. עכ"ד. ולענ"ד כיון שכל לשונות אלו הובאו ברמב"ם בענין אהבה, יותר שייך לפרש כמו שפי' החרדים לדעת הראב"ד עצמו, עי' לעיל, ומ"מ לפרש דעת הראב"ד צ"ל שהשגתו בסוף הפרק קאי אכל לשונות שגיה באותו פרק, שהרמב"ם לא ביאר מאיזה שורש נגזרת עצם התיבה, וכנ"ל, ובא הראב"ד ופירש. ודו"ק].

'גמירי לה רבנן להא מילתא ועברי עלה' - אך גם מה שעוברים חכמים על זה, הוא מרוב אהבתם ותשוקתם אל התורה, ומרוב חשק לומדים הרבה יחד (נתיבות עולם, עץ יוסף).

'כיצד סדר משנה' - טבלת סיכום:

מס' הלימוד ← הלומד ↓	1	2	3	4	5
משה	מפי הגבורה	לימד לאהרן	לימד לבני אהרן	לימד לזקנים	לימד לכל העם
אהרן	מפי משה לו	מפי משה לבניו	מפי משה לזקנים	מפי משה לבני ישראל	לימד לכל העם
בני אהרן	מפי משה להם	מפי משה לזקנים	מפי משה לכל העם	מפי אהרן לכל העם	לימדו לכל העם
הזקנים	מפי משה להם	מפי משה לכל העם	מפי אהרן לכל העם	מפי בני אהרן לכל העם	לימדו לכל העם
בני ישראל	מפי משה להם	מפי אהרן להם	מפי בני אהרן להם	מפי הזקנים להם	

הגמרא כתבה שכל אחד למד ארבע פעמים, ועל כרחך שמה שמלמד לאחרים אינו נחשב, וקודם שמלמד לאחרים כבר צריך להיות שגור על פיו מכוח לימוד של ארבע פעמים. אלא שא"כ משה למד רק פעם אחת, שהרי ארבע פעמים לימד

לאחרים, וצ"ל שלימוד מפי הגבורה שוה ללימוד של ארבע פעמים, ומעין מש"כ הגמ' דלכן דוקא משה לימד את כולם בארבע הפעמים הראשונות (ולפ"ז מש"כ הגמרא 'ומה אהרן שלמד מפי משה ומשה מפי הגבורה' - חדא מילתא היא, דהיינו אפי' אהרן שלמד מפי משה בעצמו מפי הגבורה היה חייב לשמוע ארבע פעמים, אבל משה עצמו שלמד מפי הגבורה היה סגי ליה בפעם אחת. ודו"ק). אמנם בחידושי המאירי כתב ש"משה ג"כ שנה ד' פעמים, שהרי לימד ד' פעמים [ועי' היטב בבן יהודע סוד"ה 'שם כיון', ודו"ק]. ולפ"ז לכאורה צ"ע א"כ למה לא מנו גם את מה שלימדו אהרן ובניו והזקנים כל אחד את העם, אלא מנו רק את לימודם מפי המלמד. וצ"ע. והמהרש"א הביא דגם משה למד ד' פעמים מפי הגבורה, כמש"כ בפסוק "אז ראה ויספרה הכינה גם חקרה" (ועי' איי היים. וע"ע מגדים חדשים באריכות לענין שגם הרב צריך ללמוד הענין ד' פעמים). ולפ"ז ניחא.

'כיצד סדר משנה...' - עי' במגדים חדשים אריכות בנושאים הבאים: מהיכן לומדים סדר זה, צורת כניסת בני ישראל, אם אהרן היה תלמיד משה, אם היו עומדים או יושבים, משמעות ענין 'פרקו', האם פינחס בכלל בני אהרן והאם גם נדב ואביהוא והיכן היה יהושע [בזה עיין להלן], סדר ישיבתם לימין ולשמאל משה.

'משה...אהרן...בניו...זקנים...כל העם' - ויהושע בן נון אינו נזכר כאן, אע"פ שהיה תלמידו של משה והוא קיבל התורה ממנו להעבירה לזקנים [משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים], כי בודאי שהיה "נער לא ימיש מתוך האוהל" לא זזה ידו מתחת יד משה והיה בכל ארבע הפעמים ש"משה לימד (המאירי בביאורו עמ"ס אבות פ"א מ"א, ועי' מגדים חדשים. וכתב המאירי דעכ"פ מה שיהושע מסר התורה לזקנים - לא היו השבעים זקנים שבימי משה, שהרי הם שמעו התורה ממנו, אלא היו הזקנים שהאריכו ימים אחר יהושע. ואכמ"ל בזה).

'משה...אהרן...בניו...זקנים...העם...כיון דמשה מפי הגבורה גמר מסתייעא מלתיה' - וזו סיבת ירידת הדורות ושכחת התורה, דכל כמה שממשיכים הדורות - מתרחקת מסירת התורה מ"משה ששמע מפי הגבורה (עיין יעקב).

'חייב אדם לשנות לתלמידו ארבע פעמים' - י"א דהיינו דוקא בימיהם שהיו לומדים בעל פה, משא"כ בזה"ז שלומדים מתוך הספרים (הגהות הריעב"ץ). וי"א דגם בזה"ז חייב ללמוד ארבע פעמים כל דבר (חיי עולם ח"ב פי"א [וכתב דחייב זה אינו כחזרה בשביל לזכור, אלא הוא כדי שיבין מה שלמד ויהיו הדברים ברורים אצלו, דאל"כ תלמודו מעורפל בידו ואינו מבין הדברים לאשורן], שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תקלט ששמע מעד נאמן בשם הקדוש החפץ חיים זצ"ל, שאם לומד ולא חוזר ד' פעמים לא יוצא מצות ת"ת, וכן הורה מו"ר הר"מ שניידער. עכ"ד. וע"ע בספר כרם יהושע [בפתיחה ובסדר הלימוד] ובספר בתורתו יהגה [פ"י סעי' ב או' ג, עמ' קצב] ובמגדים חדשים כאן).

'רבי פרידא' - דבר פלא לכאורה דלא מצינו בכל התלמוד וספרות חז"ל שמועה מפיו של רבי פרידא שהעמיד תלמידים במסירות נפש וחי ארבע מאות שנה והביא את כל אנשי דורו לעוה"ב, רק מצאנוהו נזכר בג' מקומות 'בעי רבי פרידא מרבי אמ' (מנחות נב ע"ב-נג ע"א) 'אמרו ליה רבנן לרבי פרידא' (מנחות שם, וע"ש במו"מ מה שעונה להם וכו') 'שאלו תלמידיו את רבי פרידא במה הארכת ימים' (מגילה כז ע"ב), אך לא מצינו שמועה מפיו (אמנם י"ל קצת מהגמ' במגילה שם שעונה להם שמימיו לא בירך לפני כהן, לומדים הלכה מזה [עי' בתוס' מגילה שם וגיטין נט ע"ב, ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' קיט, ובשו"ת הריב"ש סי' צד וסי' רד, ובבית יוסף או"ח סי' קלח]. וגם ממעשה זה כאן למדו המפרשים כמה צריך לעמול בשביל שיבינו התלמידים [עי' ספר חסידים סי' תקמו, ארחות צדיקים שער הענוה, ועי' שו"ת חת"ס קובץ תשובות סי' סה, ועי' להלן]. [וע"ע בירושלמי (פאה פ"ו ה"ג, ובבא בתרא פ"ט ה"ה) דאיתא שם מעשה עם 'רבי פרידא', ויש גורסים שם 'רבי פרידא', אך ג"כ לא נזכרה שמועה משמו].

גירסא ייחודית יש בבית הבחירה כאן שלא כתב 'רבי פרידא', אלא 'רבי עקיבא', וכתב המהדיר שהיא ט"ס וצ"ל 'רבי פרידא', וכ"ה בכל הראשונים ובחידושי המאירי [ועוד שסותר דברי חז"ל דרבי עקיבא חי 120 שנה].

'הוה ליה ההוא תלמידא' - האמת היא שמעלת התלמיד גדולה מאד ומעלה התפעלות, שהיה לו הכוח והרצון להקשיב ארבע מאות פעמים (בשם הגר"ח שמואלביץ [מובא בספר הזכרון פ"ב עמ' ל, ובמח ולב עמ' יד]).

'יומא חד...תנא ליה ולא גמר' - משמע דבלימודו היום-יומי היה מבין רק אחרי הפעם ה-400, ולא היתה ניכרת לפני"כ הבנתו ולו במאומה, אפילו בפעם ה-399, דאל"כ היה היום מפיסק רבי פרידא לפני"כ באיזה שהוא שלב שהיה

רואה שאין התקדמות. ודו"ק (אחי ורא"ש הראב"ד נר"ו). אמנם י"ל דבכל פעם ופעם היה עוד מוסיף לו תוספת חידוש על הפעם הקודמת, דזו מעלת החזרה בתלמוד תורה שבכל פעם יש חידוש על הפעם הקודמת, וכמו דאיתא בריש העמוד 'כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה טעם' (בשם הגר"ח שמואלביץ שם).

'ניחא ליך דליספו לך ארבע מאה שני' - הוסיפו לו שנים כנגד מה שביטל מהתקדמות עצמו בתורה, והיה לו לכאורה ביטול תורה 'באיכות' (פנים יפות עה"ת [לרבי פינחס הלוי הורוויץ מח"ס ההפלאה והמקנה] פר' האזינו עה"פ "כי לא דבר ריק הוא מכס" [שהרי ת"ח עולה ומתעלה לעצמו, אך כשמלמד אחרים הוא כביכול עומד על עמדו, ולכן נאמר "תורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא", ודרשו חז"ל: אם רבך דומה למלאך - למד תורה מפיהו, ויש לפרש 'אם רבך דומה למלאך' שאינו עולה אלא עומד במקומו כמש"כ "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה" - אז למד תורה מפיהו, כי בשביל ללמד תלמידים צריך הרב לעמוד על עמדו, אמנם מן השמים ישלימו לו שנותיו שיספיק לעלות, וכנ"ל. עכ"ד, ועע"ש ריש פר' וירא], שיחות הגר"ח שמואלביץ תשל"ג סוף מאמר טו [וכתב שם דאע"פ שר' פרידא לא ידע מתחילה שיחזירו לו הביטול תורה, מ"מ הרגיל עצמו ללמד תלמיד זה כדי להתאמן במידת המתנינות והסבלנות. וכיו"ב כתב שם מאמר כט, והוסיף דגם זכה בשבירת מידת הכעס, דלא זו בלבד שלימד אותו כל יום ארבע מאות פעם, אלא אף באותו היום שלא קלט התלמיד - לא כעס עליו כלל, אלא להיפך עודדו בדברים 'הב דעתך ואתני לך', ושנה עמו ארבע מאות פעם נוספים, שבירת המידות מאין כמוה וכו', ע"ש]. ובשו"ת אגרות משה [אהע"ז ח"ד סי' כו אות ד] כתב: כל ת"ח אף שצריך לעצמו והוא גדול מאד, מחוייב ללמד מקצת זמן גם עם אחרים אף שמתבטל מתורת עצמו. והבאתי ראייה מהא דר' פרידא שלימד לתלמיד וכו', אף שבזמן הזה היה יותר טוב אם למד לעצמו וכו', שלכאורה היה אסור דלעצמו היה עדיף, דהוא למד עמו במקצת הזמן שמחוייב לבטל מתלמודו ולמד עם אחרים, וקיבל שכר גדול וכו'. ומסתבר לי שהוא ג"כ שיעור מעשר, עשירת הזמן שיש לו לתלמוד תורה, ואולי יכול להוסיף עד חומש, וצ"ע לענין השיעור. עכ"ל. וע"ע בדברות משה [קדושין סי' נ הע' ט] שחזר ע"ז, וצידד דאינו יכול להוסיף עד חומש, ע"ש ובספר בתורתו יהגה [פרק טו סעי' ב אות ב, עמ' רפה]. וע"ע כתיב למאור, דעת תורה לר' ירוחם ליוואוויץ שמות עמ' קצ).

'תנו לו זו וזו' - הקשו התוספות והלא מצינו במגילה (כו ע"ב) ששאלו אותו תלמידיו במה הארכת ימים, וענה להם ג' סיבות אחרות. ותירצו התוספות ועוד מפרשים:

א. הא והא גרמא לו (תוס' ותוס' ר"פ בתי' א, והקשו המפרשים דא"כ עכ"פ היה לו למנות מעשה דהכא בין הסיבות שם).
ב. באותה שעה ששאלוהו תלמידיו לא ידע עדיין שהקב"ה אמר 'תנו לו זו וזו', שהרי הוא ענה לקב"ה שיזכו כל אנשי דורו לעוה"ב, עד לאחר שחי ארבע מאות שנה (תוס' ותוס' ר"פ בתי' ב. וביארו המפרשים דאחר שחי ארבע מאות שנה אמר כן אליהו הנביא לחכמים שהיה רגיל אצלם).

ג. מעשה זה ארע אחר שהאריך ימים קצת בגלל שלושת הסיבות שאמר, ולאחר מעשה זה האריכו לו ימים עד ארבע מאות שנה (סדר הדורות ח"ב ערך ר' פרידא [ולא הזכיר התוס'], גאון יעקב). דבזה שחי דוקא 400 שנה מבינים כולם שהוא שכר על שלמד עם התלמיד עוד 400 פעם (מגדים חדשים).

'תנו לו זו וזו' - וא"כ כיון שחי 400 שנה הרי בני דורו שזכו לעוה"ב הם בני כל דורות חייו במשך ה-400 שנה (בן יהודיע, אמנם עיי' שם עוד ביאור ע"ד הסוד [והם דברי מהרח"ו ע"פ האר"י, הובא בשער מאמרי רז"ל עמ"ס עירובין כאן, ובענף יוסף על עין יעקב כאן, וע"ע יערות דבש ח"א (לקראת סוף דרוש יד)]. וע"ע להמגיד מוילקומיר בעיני יצחק שכתב: מזה נראה שכל גדולי הדורות שייכים יותר כל אחד לדורו שהוא בו, כשורש האילן לענפיו, ולכך לא זיכה אלא לדורו מצד שיש להם איזה אחיזה ושייכות לנשמתו, ומצד זה יש דין ערבות כ"א על חביריו שבדורו. עכ"ל).

והנה, דבר פלא גדול ראיתי להר"ר מרגליות בספרו מחקרים ברכי התלמוד וחידותיו (סי' י) שכתב דברור דלא חי רבי פרידא 400 שנה, דא"כ היה חי עד תקופת הגאונים, ואיך לא מצינו שהגאונים יזכירו דבר כזה שחי בימיהם תנא שראה את רבינו הקדוש מסדר המשנה. אלא ברור שהיה כתוב בדפוסים ראשונים או בכתבי יד קדומים שהוסיפו לו תשעים שנה, ואח"כ בהעתקות הבאות מחוסר מקום או מאהבת הקיצור כתבו ת' כר"ת תשעים, ואח"כ בהעתקות הבאות כבר פתחו בפשיטות את ת' ל-400. וגם במנין הפעמים שלימד את התלמיד יתכן שקרה כן, שבאמת לימדו תשעים פעם, וכמו שמצינו לגבי אמירת "משיב הרוח" שיש מעלה בזכרון באמירת תשעים פעם, ואכמ"ל, ומקיצור כתבו ת' ואח"כ פתחוהו ל-400. עכ"ד הר"ר מרגליות שם. ואנכי הקטן תמ'ה תמ'ה אקרא, שהרי סברא זו שכתבו ת' במקום תשעים היא כ"כ רחוקה, דהרי פשוט כביעתא בכותחא לכל בר בי רב דחד שעתא שהרגילות הפשוטה היא לכתוב צ' כדי לקצר תיבת תשעים, ומחוסר המקום ואהבת הקיצור הו"ל לכתוב צ' שנה ולא ת' שנה, וכמה רחוק הוא לתלות שינוי כזה ללא ראיות וללא סברא מוצקה, רק מחוסר יישוב הלב שהיה אדם שחי כ"כ הרבה שנים ושהיה שונה כ"כ הרבה פעמים לתלמידו נוכח י"ל עמשי"כ שם